

- włączenie rodziców do pracy wychowawczej szkoły;
- wypracowanie nowych metod, form i środków oddziaływania wychowawczego w procesie dydaktycznym, głównie poprzez pełnienie przez młodzież określonych ról społecznych (wprowadzanie nauczania wychowującego);
- stworzenie niepowtarzalnej atmosfery wychowawczej.

Elżbieta Magiera w oparciu o przeprowadzone badania stwierdza, iż szkolnictwo powszechne po 1932 roku stanowiło główną drogę ideologizacji polskiego społeczeństwa (s. 209).

Książka E. Magiery stanowi niewątpliwie cenną i interesującą pozycję, przydatną dla kandydatów na nauczycieli, studentów kierunków pedagogicznych, a przede wszystkim dla wszystkich nauczycieli-wychowawców oraz tych, którzy pragną modernizować polski system oświaty. Tworząc społeczeństwo obywatelskie, budując koncepcję wychowania obywatelskiego, próbując

ożywiać życie szkolne w dzisiejszych szkołach III RP, warto sięgnąć do bogatych osiągnięć oświatowo-wychowawczych Drugiej Rzeczypospolitej, ukazanych między innymi w komplementarnej i przedmiotowej monografii pt.: *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*.

Andrzej Kusztalak

¹ Patrz m.in.: Trzebiatowski K.: *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970; Bartnicka K.: *Wychowanie państwowe*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1972, t. XV; Iwanicki M.: *O ideowo-wychowawczym oddziaływaniu sanacji na młodzież szkolną i akademicką*, Siedlce 1986; Araszkiewicz W.F.: *Ideaty wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978; Jakubiak K.: *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji*, Bydgoszcz 1994; Garbowska W.: *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976; Sadowska J.: *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001 i inne.

Pädagogik Unter den Linden. Von der Gründung der Berliner Universität im Jahre 1810 bis zum Ende des 20. Jahrhunderts, Hrsg. Klaus-Peter Horn, Heidemarie Kemnitz, Palas Athene – Beiträge zur Universitäts- und Wirtschaftsgeschichte, Bd. 6, Stuttgart 2002, ss. 314

Książka, pod nietypowym tytułem *Pädagogik Unter den Linden* dotyczy historii pedagogiki w Uniwersytecie Humboldta w Berlinie, w okresie od jego założenia w 1810 roku do końca XX wieku. Przedstawiono, w niej prawie dwa wieki rozwoju tej dyscypliny¹. Jest dziełem zbiorowym, a redaktorzy² i autorzy³ przyjęli zasadę ukazania historii pedagogiki w perspektywie biograficznej, z niewielkimi odstępstwami na rzecz takich okresów w dziejach Niemiec, jak np. czasy narodowego socjalizmu i jego wpływ na sprawy nauki, a tym samym także pedagogiki. Jednak i tutaj jest to spojrzenie na historię ze wskazaniem na osoby działające w tym okresie.

W pracy zaprezentowano nazwiska, znane powszechnie w historii pedagogiki, takie jak: Friedrich Eduard Beneke, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Friedrich Paulsen, Wilhelm Diel-

they, Eduard Spranger, ale i mniej znanych pedagogów, zasłużonych jedynie dla pedagogiki berlińskiej, czy też niemieckiej.

Publikację rozpoczyna *Wstęp* autorstwa K.-P. Horna i H. Kemnitz, w którym przedstawiono rys rozwoju pedagogiki berlińskiej w XIX i XX wieku.

Następnie zamieszczono pięć studiów prezentujących pedagogów działających w XIX wieku. I tak kolejno: artykuł redaktorki H. Kemnitz, poświęcony Johannowi Friedrichowi Wilhelmowi Himly, pierwszemu docentowi prywatnemu pedagogiki w tym Uniwersytecie (habilitowanemu w 1816 r.), który zaliczany jest do pestalocystów. Kolejny szkic, którego autorem jest Christoph Lüth, prezentuje Friedricha Schleiermachera (ur. we Wrocławiu w 1768 r.), teologa z wykształcenia, który uczestniczył przy zakładaniu nowego uniwersytetu w Berlinie. Powołany w 1810 roku

na stanowisko profesora teologii, wyklada aż do śmierci (1834 r.) oprócz teologii, filozofii i pedagogikę. Zdaniem autora szkicu dał podstawy nowożytnej pedagogiki. Jürgen Janhe poświęcił swój przyczynek F.E. Beneke (1798 - 1854), który pozostawał pod wpływem pism J. F. Herbarta, nie był jednak jego uczniem. Beneke za podstawę pedagogiki uznawał psychologię. Odnosząc się do relacji pedagoga i etyka twierdził, że obie są psychologią stosowaną. Przykładem „arystotelizmu” w pedagogice XIX wieku, ukazanego przez Alfreda Langewanda, jest pedagogika Adolfa Trendelenburga (1802 - 1872), który przez wiele lat zajmował katedrę filozofii w Berlinie. Był zdecydowanym przeciwnikiem J. F. Herbarta. I wreszcie Peter Drewek omówił filozofa i pedagoga przełomu XIX i XX wieku F. Paulsena (1846 - 1908), którego poglądy pedagogiczne można opisać jako relację między teorią kształcenia a historią kształcenia.

Autorzy kolejnych pięciu artykułów zaprezentowali pedagogikę i pedagogów XX wieku. Ich listę rozpoczyna znany filozof i pedagog Wilhelm Dielthey (1833 - 1911), który, jak powszechnie wiadomo, uznawany jest za twórcę nowoczesnej teorii poznania w humanistyce. Ów przełom w humanistyce wpłynął także na rozwój pedagogiki w XX wieku i wyodrębnienie się wśród różnych nurtów myślenia pedagogicznego pedagogiki kultury. Jego osobę i dzieło przedstawił Michael Winkler. Po zaprezentowaniu Dieltheya, uosabiającego teoretyczny wymiar pedagogiki, na kartach książki czytelnik znajdzie informacje o pedagogice, której podstawę stanowi praktyka. Jej reprezentanta, Wilhelma Müncha przedstawił Andreas von Prondczynsky. Dwa następne omówienia H. E. Tenortha i K.-P. Horna dotyczą berlińskiej pedagogiki w okresie międzywojennym, a dokładniej z zaznaczeniem okresu do 1933 roku i od 1933 roku. Reprezentantem pierwszego okresu jest E. Spranger (1882 - 1963), który rozwinął tzw. „psychologię rozumiejącą” i dokonał klasyfikacji osobowości. H. E. Tenorth prezentuje go w związku z rozwojem pedagogiki w Uniwersytecie Berlińskim w latach 1913 - 1933. Okres drugi, czyli czasy pedagogiki (politycznej pedagogiki) w okresie narodowego socjalizmu, ukazane przez K.-P. Horna, uosabia Alfred Baeumler (1887 - 1968), a instytucjonalnie powstanie instytutu nazwanego Institut für Politische Pädagogik.

I ostatni z tekstów ukazujących biografie i działalność pedagogów berlińskich, pióra Ulricha Wiegmann, prezentuje Roberta Alta (1905 - 1978) i Heinricha Deitersa (1887 - 1966). Pierwszy z nich, R. Alt związany z omawianym uniwersytem w latach 1946 - 1970, drugi w latach 1946 - 1959. Obydwaj pedagodzy są reprezentantami pedagogiki socjalistycznej.

Książkę kończą dwa teksty zamykające historię pedagogiki w Uniwersytecie Humboldta na latach 90-tych XX wieku. Redaktorzy i Olaf Kos przedstawili funkcjonowanie Sekcji Pedagogiki „F.A. Diesterwega” w latach 1968 - 1991 oraz stypendysta DAAD Japończyk Jun Yamana, który zaprezentował spojrzenie na rozwój pedagogiki po roku 1989.

Zasadniczym kryterium porządkującym układ tekstów jest chronologia. Drugą ważną przesłanką, która wynika także z historii tego Uniwersytetu i stanowi o treści tej publikacji, jest lista osób tworzących berlińską pedagogikę na przestrzeni dwustu lat. W wydawnictwie ukazany został wpływ, jaki wywarły opisywane osobowości świata pedagogicznego na kształtowanie się pedagogiki uniwersyteckiej.

Trzeba podkreślić, że omówiona, w dużym skrócie, książka zasługuje na lekturę z kilku względów. Bowiem dzieje tej dyscypliny w omawianym uniwersytecie, potwierdzają znaną już historykom pedagogiki tezę o związkach filozofii z pedagogiką i o udziale filozofów w rozwoju pedagogiki jako nauki. W pracy znajdujemy też materiał służący uzasadnieniu poglądu o niekorzystnym wpływie polityki na rozwój nauki. Publikacja niemieckich historyków pedagogiki jest znaczącym przyczynkiem z dziejów pedagogii europejskiej. Jest również przykładem opracowania, które stanowi ważne źródło do dalszych badań nad rozwojem nauki o wychowaniu.

Władysława Szulakiewicz

¹ Unter den Linden to nazwa ulicy.

² Klaus-Peter Horn (1960-) jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, Instytutu Nauki o Wychowaniu. Specjalizuje się w historii nauki o wychowaniu. Jest autorem m.in. *Pädagogische Zeitschriften im Nationalsozialismus. Selbstbehauptung, Anpassung, Funktionalisierung...*, Weinheim 1996; *Erziehungswissenschaft in Deutschland im 20. Jahrhundert. Zur Entwicklung der sozialen und fachlichen Struktur der Disziplin von der Erstinstitutionalisierung bis zur*

Expansion, Verlag Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn/OBB, 2003.

Heidemarie Kemnitz (1955-) jest docentem prywatnym w Instytucie Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Humboldta. Autorka m.in.: *Bildungsideen und Schullalltag im Revolutionsjahr*, Baltmannsweiler 1999; *Lehrerverein und Lehrerberuf im 19. Jahrhundert. Eine*

Studie zum Verberuflichungsprozess der Lehrtätigkeit am Beispiel der Berlinischen Schullehrergesellschaft (1813 - 1892), Weinheim 1999.

³ Wśród autorów artykułów warto wskazać na badaczy znanych z publikacji dotyczących historii edukacji m.in.: Christoph Lüth, Heinz-Elmar Tenorth, czy wspomniany K.-P. Horn.

Rola szkolnictwa łódzkiego w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi w XX wieku. Tradycje i współczesność łódzkich szkół średnich, red. Tadeusz Jałmużna, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2003, ss. 353

W kwietniu 2003 roku Łódzkie Towarzystwo Naukowe wydało pracę pt. „Rola szkolnictwa łódzkiego w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi w XX wieku. Tradycje i współczesność łódzkich szkół średnich”.

Pozycja składa się z trzech części, z których każda porusza inną przestrzeń działalności szkolnictwa łódzkiego i jego twórców. Również czasowo, jak sam tytuł wskazuje, książka obejmuje właściwie prawie cały wiek XX oraz pierwsze „chwile” wieku XXI.

Część pierwsza, opatrzona tytułem „Pozytywna działalność nauczycieli”, zawiera sześć artykułów. Wśród nich poruszane są problemy tradycji w pedagogice ujęte jako problemy metodologiczne, zagadnienia dotyczące miejsca nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących w społeczeństwie Polski międzywojennej, informacje na temat łódzkiej szkoły średniej w lokalnej prasie codziennej Drugiej Rzeczypospolitej, działalność Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w Łodzi w okresie międzywojennym, średnie szkoły ogólnokształcące dla mniejszości narodowych mieszkających w Łodzi w w/w okresie, czy innowacje pedagogiczne w szkołach średnich miasta Łódź w latach 1970-2000.

W tej części interesujące jest zaprezentowane przez Wiesławę Leżańską stanowisko nauczycieli szkół średnich w Łodzi w okresie międzywojennym, którzy, starając się odcinać od wszelkich rozgrywek politycznych, popularyzowali wiedzę, integrowali grupy społeczne, kształtowali poczucie jedności narodowej. Autorka

wskazuje jak bardzo ważną była praca wychowawców w warunkach odradzającej się państwowości polskiej, jak istotne było rozwijanie intelektualnych zdolności swoich wychowanków, ułatwianie adaptacji do nowych warunków życia i pracy, rozwijanie zainteresowań, kształtowanie poglądów. Pomimo stosunkowo niskiej stabilizacji zawodu nauczycielskiego w owym okresie, starali się oni wypełniać swe obowiązki z poświęceniem i odpowiedzialnością, co należycie przedstawia W. Leżańska.

Iwonna Michalska udowadnia w swej pracy, jak cennym źródłem poznania minionej rzeczywistości oświatowej są czasopisma, a wśród nich zwłaszcza periodyki oświatowo-pedagogiczne i pedagogiczne wydawane przez władze szkolne, stowarzyszenia, związki nauczycielskie, organizacje społeczne, czy osoby prywatne. Autorka słusznie zwraca uwagę na istotę owych wydawnictw, w których odnotowywane są często rzeczy drobniagowe, wydawałoby się nieistotne, których nie znajdziemy w innych dokumentach czy kronikach. Informacje te jednak pozwalają badaczowi „poczuć” klimat, jaki w badanej rzeczywistości miał miejsce, pozwalają mu zrozumieć wiele wydarzeń, które zamieszczone w dokumentach czy kronikach, często owych „emocji”, jakie im towarzyszyły, nie posiadają.

Działalność Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w Łodzi w okresie międzywojennym zaprezentował Grzegorz Michalski, ukazując poważne zaangażowanie Towarzystwa w sprawy naukowe, zawodowe, kształcenia i dokształcania kadr pedagogicznych oraz problemy